

מסורות

מחקרים במסורות הלשון ובלשונות היהודים

האוניברסיטה העברית בירושלים

המכון למדעי היהדות

החוג ללשון העברית

המרכז ללשונות היהודים וספרויותיהן המרכז לחקר מסורות קהילות ישראל

מועצת המערכת: משה בר-אשר, גדעון גולדנברג, אבי הורביץ

עריכת לשון: אברהם בן אמת

כתובת המערכת: החוג ללשון העברית

האוניברסיטה העברית, הר הצופים, ירושלים 91905

מסורות

מחקרים במסורות הלשון ובלשונות היהודים

כרך יב

בעריכת

אהרן ממן ושמואל פסברג

ירושלים ה'תשס"ב

הספר יוצא לאור בסיוע הקרן ע"ש פולה ודוד בן-גוריון
מיסודה של משפחת פדרמן

ההפצה: הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס
האוניברסיטה העברית, ת"ד 39099, ירושלים
פקס': 972-2-5633370
דואר אלקטרוני: magnes@huji.ac.il

כל הזכויות שמורות
למכון למדעי היהדות ולמחברי המאמרים

ISSN 0334-1674

סדר והפקה: האקדמיה ללשון העברית, גבעת רם, ירושלים
הדפסה: דפוס "גרפית" בע"מ, ירושלים

פתח דבר

בכרך זה של מסורות חוברו יחדיו עשרה מאמרים הדנים בהיבטים אחדים הנוגעים למסירותיהן של העברית, הארמית והערבית היהודית בקרב קהילות שונות, הן ממסורות שבעל פה והן ממסורות שבכתב, ושל המרכיב העברי בלשונות יהודיות. בחקר מסירת העברית דנים המאמרים של משה בר־אשר, שמעון שרביט ומיכאל ריז'יק. לחקר הארמית יוחד מאמרו של עמוס דודי. במאפייני הערבית היהודית כשלעצמה דנים מאמריהם של נחם אילן ונעים דהאן, תמר צבי ועופר לבנה־כפרי, ועל המרכיב העברי דנים המאמרים של יעל רשף, גבריאל רוזנבאום, וחנה כהן־אדלמן בשיתוף מרדכי מישור.

משה בר־אשר בונה במאמרו נדבך נוסף על מסורת העברית שבפי יהודי דרום־מערב צרפת ומציע קני מידה בלשניים על פי ארבע סוגיות בתורת ההגה להבחנת שכבת הלשון הקדומה משכבת הלשון המאוחרת במסורת זו.

שמעון שרביט מפרסם עשרה קטעים ליטורגיים מן הגניזה (והם המשך לקטעים שפרסם בעבר) שעל פי כתיבם הפונטי נכתבו כנראה על פי הדיוטות או מתלמידים. מן הכתיב והניקוד עולים גם חילופי קמץ־חולם ופתח־סגול, ששרביט מייחס לרקעם הבבלי.

מיכאל ריז'יק דן בכמה קטגוריות של הגה וצורות שנהגו במסורת איטליה במאה החמש עשרה, על פי המילים המנוקדות בקטעי ספרות חז"ל במחזור האיטלקי מאורטונא משנת 1420 (כ"י וטיקן Ebr. 545) ובוהן את טיב מסורת הלשון של מחזור זה. ממצאיו מגלים מידת מתאם גבוהה של לשון המחזור אל לשון המשנה שבכ"י פריז 328–329, שאף הוא מייצג מסורת איטלקית. עם זה נמצאו בו גם כמה קווים בבליים ואשכנזיים.

עמוס דודי מנסח בדוגמות מפורטות את המורפר־פונולוגיה של הפעלים העלולים בארמית הבתר־מקראית על פי מסירתה במחזורי ספרד שלפני הגירוש. את ההגה, הכתיב והתצורה של קטגוריה זו הוא משווה דרך שיטה למקבילות ארמיות במסירות

אחרות, כגון תרגום אונקלוס על פי מסירתו בכתבי יד בבליים (ובדפוס סביניוטה), המנדעית, הארמית בתלמוד הבבלי על פי כתבי יד תימניים ו"הלכות פסוקות" על פי כ"י ששון. הממצאים במחקר זה משליכים אור על עצם מסורת הארמית שנהגה בספרד לפני הגירוש ותורמים תרומה נכבדה לחקר הארמית הבבליית בכלל.

ובחטיבה הערבית, תמר צבי דנה בדרך תרגומו של רס"ג לתבניות תחביריות מקראיות אחדות, כגון משפטים המכילים צורות סביל של הנשוא הפועלי וכן צורות שמניות שונות. נחם אילן ונעים דהאן מגישים תרגום עברי של הטקסט המוגרבי "עשרה דלמסאייל" ("עשרה דברים") הידוע ממהדורות הדפוס של הקובץ הליטורגי שהילך בצפון אפריקה "ארבעה גביעים". "עשרה דלמסאייל" הם עשרת הדברים שחז"ל אמרו עליהם במסכת אבות "שנבראו בערב שבת בין השמשות". אילן ודהאן דנים בלשון המוגרבית של טקסט המקור, במבנהו הספרותי ובאיחור מקורותיו העבריים במדרש, בגלגולו לסיפור עממי כתוב ובהקשרו התרבותי והחינוכי. עופר לבנה־כפרי מצביע, בהערות ראשונות, על השפעה אפשרית של הקופטית על הערבית היהודית על פי כתב יד של תרגום התורה לקופטית ולערכית. וגבריאיל מ' רוזנבאום דן בערבית היהודית שדוברה במאה העשרים ועודה מדוברת בפי יהודי מצרים. בניגוד להנחה של דיאלקטולוגים ערביים שסברו שאין לשון היהודים שונה מהלשון הכללית במצרים, הוא מוכיח על פי מאפיינים פונטיים ומורפולוגיים, ובייחוד על פי אוצר המילים והמרכיב העברי, שבתוך הקהילה היהודית דיברו ניב יהודי של הערבית המצרית.

ועוד על המרכיב העברי־ארמי בלשונות היהודים, יעל רשף מנתחת במאמרה צורות כלאיים מן האיטלקית היהודית של רומא המורכבות מיסוד עברי או ארמי ומיסוד איטלקי, מהן המשמשים בדובלטות, מהן המצטרפות הצטרפות תחבירית ומהן שהותכו התכה מורפופונמית. וחנה כהן־אדלמן רשמה ב־1971 את המילים והביטויים העבריים שנשתקעו בלשונם הספרדית של חניכי תנועת הנוער "דרור" בכואנוס־אירס. חניכים אלו לא דיברו כל לשון יהודית ולא קיבלו חינוך יהודי או עברי מלבד מה שתנועת הנוער העניקה להם. הרשימה מעניינת אפוא מצד עדותה על אוצר המילים והביטויים העבריים ההכרחיים בחינוך ציוני, אף שלשון החינוך אינה עברית. אלא שהרשימה הייתה גנוזה מאז עד שבא מרדכי מישור וגאלה. הוא הביא את הרשימה לדפוס והוסיף לה מבוא והערות מחכימות.

המימון להפקת כרך זה של מסורות בא מן המכון למדעי היהדות של האוניברסיטה העברית. המערכת מבקשת להודות לראש המכון, פרופ' גלית חזן־רוקס, למזכירת המכון, גב' עירית מגורה־הלוי, ולרכזת המחקרים, גב' אהובה כהן, על הטיפול המסור והנאמן בתפעול הצרכים החומריים של ההפקה.

פתח דבר

תודה גם למר אברהם בן אמתי על עריכת הלשון וההתקנה של הכרך. ואחרונים חביבים, יבורכו מר ציון בושריה, מנהל יחידת המיחשוב וההוצאה לאור של האקדמיה ללשון העברית, ועובדות היחידה גב' עירית בריס, שהעמידה את הסֵדֶר, הגב' ליזה מוהר, שיעצה ופיקחה על מהלך ההפקה ועובדי דפוס "גרפית" ומנהלו, מר שמעון חץ, שהוציאו מתחת ידם מלאכה מתוקנת.

העורכים

ירושלים, ערב חג השבועות ה'תשס"ב

תוכן העניינים

ה	פתח דבר	
	נחם אילן ונעים דהאן	”עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות“: מרסיסי מדרשים שבכתב לסיפור עממי כתוב ודבור
1	משה בראשור	קדום ומאוחר בעברית שבפי יהודי דרום-מערב צרפת לאור בירורן של ארבע סוגיות בתורת ההגה
33	עמוס דודי	הפעלים העלולים בארמית בתר-מקראית במחזורי ספרד שלפני הגירוש
61	חנה פֶהֶן-אדלמן	אוצר המילים העברי המשוקע בלעז של תנועות הנוער בחוץ לארץ
83	הביא לדפוס מרדכי מישור	
	עופר לבנה-כפרי	הערות על קופטית ועל ערבית יהודית בעקבות כתב יד דו-לשוני (קופטי וערבי) של התורה
97	תמר צבי	ענייני תחביר בתרגום רס”ג לתורה
103	גבריאל מ’ רוזנבאום	ערבית יהודית מדוברת במצרים המודרנית: מרכיבים עבריים ולא-תקניים
117	מיכאל ריזיק	לשון קטעי ספרות חז”ל במחזור האיטלקי מאורטונא משנת 1420, כ”י וטיקן Ebr. 545
149	יעל רשף	בין עברית לאיטלקית: דרכי תצורה במרכיב העברי באיטלקית היהודית של רומא
161	שמעון שרביט	מסורת ההגייה של קטעים ליטורגיים מהגניזה
187	תקצירים באנגלית	
VII		